

УДК 373.2.015.3:159.954

<https://doi.org/10.33989/2075-146x.2021.28.250373>

АНЖЕЛА ПАСІЧНИЧЕНКО

ORCID: 0000-0002-5500-0070

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ КРЕАТИВНОСТІ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Стаття містить обґрунтування актуальності проблеми формування креативності у дітей дошкільного віку. Проаналізовано ряд підходів до визначення поняття «креативність», його складників та параметрів оцінки креативності. Вказано, що дошкільний вік є сенситивним періодом для розвитку творчої складової, а креативність визначається як одна із базових якостей особистості дитини дошкільного віку. У статті визначені основні психолого-педагогічні умови формування креативності у дітей дошкільного віку. Зокрема, наголошується на необхідності сприятливої психологічної атмосфери, створенні розвивального середовища, використанні різноманітних засобів та залучення дитини до різних видів діяльності. Зосереджено увагу на тому, що одним із чинників успішного формування креативності у дітей дошкільного віку є дорослий, який повинен пропонувати особистий приклад творчого підходу до нестандартного вирішення проблем та створював умови для її наслідування.

***Ключові слова:** креативність; творчість; креативність дитини дошкільного віку, формування креативності; дошкільний вік.*

Постановка проблеми. Швидкість змін та динамічність сучасного життя, включення особистості в систему різноманітних соціальних взаємин, складність завдань, які постають перед нею, висувають високі вимоги до процесу її формування. Поряд із ґрунтовними академічними знаннями з тієї чи іншої галузі успішність соціалізації, ефективність діяльності визначається умінням швидко та адекватно відповідати на виклики сьогодення, здатністю нестандартно вирішувати завдання, генерувати оригінальні рішення, впевнено діяти в непередбачуваних ситуаціях, що є складовими креативного потенціалу. У зв'язку з цим формування креативної особистості є одним із важливих напрямків освітньої діяльності. Дошкільний вік є сенситивним періодом для розвитку творчої складової, а креативність – однією із базових якостей особистості дитини дошкільного віку. Тому забезпечення необхідних умов, реалізація ефективних форм, розробка та підбір адекватних засобів для її формування постає актуальним завданням як для науковців, так і педагогів-практиків.

Аналіз досліджень і публікацій, на які спирається автор. Різноманітні аспекти проблеми розвитку креативності та творчого потенціалу є предметом наукових розробок Б. Ананьєва, Дж. Гілфорда, Д. Богоявленської, Г. Костюка, О. Матюшкіна, В. Мерліна, В. Моляка, Я. Пономарьова, К. Рождерса, В. Роменця, С. Рубінштейна, Б. Теплова, Е. Торренса та ін.

Значна кількість робіт присвячена вивченню творчості та процесу формування креативності у дітей. Ці питання знайшли своє відображення у працях І. Білої, А. Богущ, Л. Виготського, Н. Гавриш, О. Голюк, В. Дихти-Кірфф, В. Крамаренко, Л. Зімакової, Н. Пахальчук, О. Кононко, Т. Піроженко, М. Поддякова, О. Проскури, С. Уфімцевої та ін.

Мета статті – проаналізувати психолого-педагогічні умови та визначити ефективні шляхи формування креативного потенціалу у дітей дошкільного віку.

Виклад основного матеріалу. У сучасній науці не існує єдиного визначення поняття «креативність». Креативність, на думку Е. Торренса, – у широкому значенні – здатність породжувати оригінальні ідеї та використання нестандартних способів інтелектуальної діяльності, у вузькому – дивергентні здібності. Креативність – процес виявлення прогалин в інформації, процес утворення ідей і гіпотез, їх перевірки та модифікації (Torrance, 1988, с. 45). Дж. Гілфорд виділив такі параметри креативності: 1) здатність до виявлення та постановки проблем; 2) здатність генерувати багато ідей; 3) гнучкість – здатність продукувати різноманітні ідеї; 4) оригінальність – здатність нестандартно реагувати на подразники; 5) здатність удосконалити об'єкт, додаючи деталі; 6) здатність розв'язувати проблеми, тобто здатність до аналізу та синтезу (Гілфорд, 1969). В. Моляко визначає креативність як здібність, що відображає глибинну можливість створювати оригінальні цінності, приймати нестандартні рішення. Він виділяє сім ознак креативності: оригінальність, евристичність, фантазію, активність, сконцентрованість, чіткість, чуттєвість (Моляко, 2008, с. 25).

Н. Бондаренко зазначає, що креативність передбачає наявність таких необхідних складників: компетентність; креативне мислення; мотивацію – як внутрішню (особиста зацікавленість), так і зовнішню (матеріальні та кар'єрні стимули) (Бондаренко, 2019).

Зібраний і проаналізований фактичний матеріал дозволяє нам погодитися з думкою Бондаренко Н., що термін креативність і терміносполучення креативні здібності прийшли на зміну звичним творчості та творчим здібностям. Нині запозичення усе інтенсивніше витісняють їх, хоча традиційні вживаються паралельно як синоніми (Бондаренко, 2019, с. 95). Креативність визначається як рівень творчої обдарованості, здібності до творчості, які проявляються у мисленні, спілкуванні, окремих видах діяльності і становлять стійку характеристику особистості. Креативність розглядають як незвідну до інтелекту функцію цілісної особистості, яка залежить від комплексу її психологічних характеристик.

У контексті нашої роботи вважаємо за необхідне проаналізувати також визначення поняття «креативність дитини дошкільного віку». Креативність – одна з базисних характеристик особистості дитини дошкільного віку, характеризує активну позицію дитини, готовність до спонтанних рішень, допитливість, здатність до мовленнєвого коментування процесу і результату своєї діяльності, стійку мотивацію досягнень, розвинуту уяву, а також здатність до створення творчого образу, який є оригінальним, варіативним та рухливим (*Дошкільна освіта: словник-довідник*, 2010, с. 126-127).

І. Біла зазначає, що креативність сприймається як синонім творчої активності та представляє собою індивідуальну траєкторію психічного розвитку дитини, її інтегральну якість, яка проявляється у її: спрямованості, що характеризується домінуванням допитливості, прагненням до пізнання; здібностях до подолання стереотипів; характері як системі її ставлень і поведінки. Креативність можна розглядати як основу продуктивного розвитку дитини, як потенціал, що забезпечує її ріст, властивий в тій чи іншій мірі кожній дитині. І як результат – її творчість – рівень оволодіння соціальним досвідом, що характеризується самостійним вибором спрямованості діяльності дошкільника, умінням створювати новий продукт (Біла, 2014, с. 14).

Структура означеного феномену може бути представлена взаємопов'язаними та взаємозумовленими компонентами: когнітивним, що полягає в розумінні старшими дошкільниками загальноприйнятих способів вирішення проблеми; емоційно-ціннісним, який охоплює інтерес і зацікавленість до розв'язування проблемних ситуацій; практично-діяльним, який проявляється у здатності відійти від зразка, шаблону при вирішенні проблемних ситуацій (Дихта-Кірфф, 2018, с. 14).

Дошкільний вік є періодом надзвичайної чутливості до впливів соціального середовища, до тих умов, які створюють дорослі та тих засобів, які вони використовують стосовно оптимізації креативного потенціалу дитини та розвитку її здібностей. Аналіз наукових доробок та практичного досвіду дозволяє визначити ряд психолого-педагогічних умов формування креативності у дітей дошкільного віку.

Так, на нашу думку, важливою умовою розвитку креативного потенціалу дошкільника є створення сприятливої психологічної атмосфери, яка передбачає доброзичливе ставлення з боку дорослого, підтримку, похвалу. Емоційний стан дитини суттєво відображається на творчій діяльності в цілому, бажанні її виконувати, здатності творити. Позитивні емоції є джерелом внутрішньої сили дитини, підвищують її пізнавальну активність, а почуття страху та напруження, критика паралізує її. Постійні негативні переживання знижують самооцінку, підвищують невпевненість та тривожність, а як наслідок знижують не лише прагнення до творчості, а й результативність діяльності. Підтримка сприятливого психологічного клімату та створення дорослими ситуації успіху підвищує мотивацію, працездатність, ініціативність, креативність. Успіх додає дитині впевненості у власних силах, стимулює до творчості та винахідливості.

Важливою умовою розвитку креативного потенціалу є стимулювання творчості, яке реалізується за рахунок створення розвивального середовища. Воно повинно містити необхідні стимули для прояву креативного потенціалу, відрізнитися новизною та проблемністю. Наші погляди у цьому аспекті перекликаються із думкою А. Залізняка, яка зазначає, що усі елементи розвивального середовища покликані забезпечувати та стимулювати вільний вибір і зміну видів діяльності дитини, створювати актуальні для неї і доступні для її розвитку проблемні ситуації. Для цього вони повинні бути інформативними, емоційними, втілювати в собі пізнавальну та емоційну новизну (Залізняк, 2021, с. 155).

У зв'язку з цим, одним із напрямків роботи педагогів та батьків є підбір завдань, ігор, вправ, що містять проблемні запитання, проблемно-пошукові та нестандартні ситуації, які б сприяли розвитку уміння простежувати причинно-наслідкові зв'язки, робити узагальнені висновки, висувати гіпотезу, будувати альтернативні моделі, шукати оригінальне рішення. На нашу думку, ці завдання може вирішити дитяче експериментування, яке є ефективним засобом формування креативних здібностей. Саме в експериментуванні діти досягають таких результатів, які важко отримати в інших видах діяльності. Експериментування сприяє розвитку всіх пізнавальних процесів, дозволяє отримати знання про предметний світ. У процесі експериментування діти вчаться нестандартно мислити, вімі бачити у звичних речах щось особливе, формується здатність знаходити нестандартні варіанти вирішення проблемної ситуації. Воно передбачає творче перетворення предметного світу та формує уміння знаходити різні варіанти та способи багатофункціонального використання предметів. Експериментування лежить в основі будь якого процесу дитячої творчості, пронизує

всі сфери дитячого життя, спостерігається у всіх видах діяльності та дозволяє дитині виконувати роль дослідника-винахідника.

Науковці зазначають, що одним із засобів розвитку креативності є казка (А. Богуш, І. Гладиліна, Г. Зінкевич-Євстигнеєва, Л. Кадченко, О. Кононко, Н. Погосова, В. Сухомлинський та ін.). На думку І. Воронюк, «у процесі казкотворення кожен персонаж проходить через проблемні ситуації, вирішує завдання (технічні, організаційні, військові, езотеричні, моральні), і водночас, розвивається як особистість (розвиваються його відчуття, естетичне сприйняття), що мислить, отримуючи при цьому знання й навички, удосконалюючи свій духовний світ, збагачуючи етичні норми поведінки» (Воронюк, 2003, с. 54).

Цікаві творчі методи у роботі з казкою пропонує Дж.Родарі: «Біном фантазії» (придумування нової казки на основі двох малоасоційованих між собою слів), «перебріхування казки» (поступова заміна окремих елементів чи персонажів казки), «казки навпаки» (зміна якостей характеру героїв на протилежні), «салат з казок» (нова казка з героями з різних казок).

Наше експериментальне дослідження підтвердило ефективність використання у процесі формування креативності таких способів трансформації відомих казок (техніка «заламана казка»): поміняти місцями героїв різних казок; розповідь казки від імені негативного або позитивного персонаж; зміна ролей (позитивний персонаж виконує роль негативного), статі, віку героїв казки або введення у сюжет сучасних предметів побуту та гаджетів (мобільний телефон, смартфон, ноутбук, GPS-навігатор, мікрохвильова піч, тостер, мультиварка, кавоварка, кондиціонер та ін.); придумування нового кінця казки або її продовження; поєднання сюжетів кількох казок.

Важливою умовою розвитку креативного потенціалу дитини дошкільного віку є залучення її до різних видів діяльності. На нашу думку, беззаперечною ефективністю у формуванні креативності має гра як провідний вид діяльності дошкільника. Уважаємо за доцільне зробити основний акцент на творчих іграх (сюжетно-рольові, театралізовані режисерські та драматизації, конструкторсько-будівельні), оскільки саме вони дають широкі можливості щодо проявів уяви, фантазії, нестандартного мислення, ініціативності, самостійності. У них діти мають можливість самостійно створювати задум, розгорнути сюжет, розподіляти і виконувати взяті на себе ролі, регулювати ігрові і реальні міжособистісні взаємини, аналізувати проблемні ситуації та пропонувати різні варіанти виходу з них, обирати необхідні ігрові предмети та предмети-замінники, оцінювати результати, що дозволяє активізувати творчу діяльність та проявити креативні здібності.

Важливе місце в загальному психічному розвитку дошкільника та формуванні креативності займає зображувальна діяльність. Вона сприяє «розвитку в дітей здібностей, мотивів, знань і умінь, завдяки яким створюється продукт, що відрізняється новизною, оригінальністю, унікальністю» (Атаманчук, 2020, с. 9).

Психологічною особливістю такої діяльності є те, що вона має творчий, продуктивний характер і полягає не лише у використанні вже наявних, готових предметів, але й у виготовленні чогось нового, у створенні певного продукту (малюнка, аплікації, скульптури) шляхом реалізації задуму. Переваги зображувальної діяльності полягають у тому, що вона є доступною, цікавою для дитини, не вимагає наявності особливих здібностей, викликає емоційний відгук, характеризується багатством матеріалів та відсутністю обмежень у їх використанні. Саме такі особливості дозволяють вільно творити.

Одним із ефективних прийомів, спрямованих на створення умов для творчого самовираження дитини, є організація роботи із застосуванням нетрадиційних технік. Нетрадиційна техніка не передбачає копіювання зразка, що дає поштовх до розвитку уяви, творчості, самостійності, ініціативи, прояву індивідуальності. У такій діяльності особливо добре розвиваються творчі здібності, фантазія, вміння вільно висловлювати свої думки на папері та сміливість в експериментуванні з кольорами, формами, матеріалами.

Однак, які б ідеальні умови не були створені, важливим аспектом розвитку креативного потенціалу дитини дошкільного віку є роль дорослого. У цьому підтримуємо погляди ряду науковців (Н. Гавриш, Дж. Гілфорд, Е. Торренс, В. Дружинін та ін.) та зазначимо, що дорослий повинен пропонувати особистий приклад творчого підходу до нестандартного вирішення проблем, надавати позитивний зразок креативної поведінки та створювати умови для її наслідування. У зв'язку з цим особливі вимоги висуваються і до підготовки майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти, які повинні забезпечити створення оптимальних умов для виховання творчої активної особистості у відповідності з віковими, індивідуальними особливостями психічного розвитку та можливостями кожної дитини (Пасічніченко, 2017, с. 291).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, проведене наукове дослідження дозволяє зробити висновок, що проблема креативності та формування креативного потенціалу у дошкільників викликає значний інтерес. Креативність дитини дошкільного віку – це її інтегральна якість, одна з базисних характеристик особистості. Креативність визначається її пізнавальними інтересами, допитливістю, здатністю створювати нові, оригінальні образи, нестандартно діяти в запропонованих ситуаціях. Можливість процесу формування креативності обумовлена сенситивністю дошкільного віку, а його ефективність визначається реалізацією ряду психолого-педагогічних умов.

Перспективи подальших розвідок вбачаємо у визначенні ефективності окремих засобів та видів діяльності дитини дошкільного віку у процесі формування креативності.

Список використаних джерел

- Атаманчук, Н. М. (2020). Розвиток творчості в дітей: психологічний ресурс арт-технік. В кн. *Розвиток обдарованої особистості в освітньому просторі: ціннісний вимір: тези доп. наук.-практ. семінару* (с. 9-10). Київ: Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України.
- Біла, І. М. (2014). *Психологія дитячої творчості*. Київ: Фенікс.
- Бондаренко, Н. В. (2019). Мейнстрім освітнього прогресу в Україні – компетентність ↔ креативність. В кн. *Science progress in European countries: new concepts and modern solutions*. (pp. 91-102). Взято з https://lib.iitta.gov.ua/716981/1/BNV_2019%2009%2006_St.pdf
- Воронюк, І. В. (2003). *Психологічні особливості реалізації творчого потенціалу молодших школярів*. (Дис. канд. наук). Київ.
- Гилфорд, Дж. (1969). *Три сторони інтелекта. Психологія мислення*. Москва: Прогресс.
- Дихта-Кірфф, В. Л. (2018). *Формування у старших дошкільників креативності в центрах розвитку дитини*. (Автореф. дис. канд. наук). Київ.
- Кругій, К. Л., Фунтікова, О. О. (Упоряд.). (2010). *Дошкільна освіта: словник-довідник*. Запоріжжя: ТОВ «ЛІПС» ЛТД.
- Залізняк, А. (2021). Розвивальне освітнє середовище закладу дошкільної освіти. В кн. *Актуальні проблеми дошкільної освіти: колективна монографія* (с. 140-162). Умань: Візаві. Взято з https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/123456789/13946/1/Aktyal_prob1_doshk_osvitu.pdf#page=140
- Моляко, В. О. (2008). *Психологічне дослідження творчого потенціалу особистості: монографія*. Київ: Педагогічна думка.
- Пасічніченко, А. В. (2017). Навчальна дисципліна «Психологія дитячої творчості» у системі професійної підготовки майбутнього вихователя дошкільного навчального закладу. *Педагогіка та психологія*, 56, 285-293.
- Torrance, E. P. (1988). The Nature of Creativity as Manifest in its Testing. *The Nature of Creativity* (pp. 32-75) Cambridge: Cambridge Univ. Press.

References

- Atamanchuk, N. M. (2020). Rozvytok tvorchosti v ditei: psykholohichniy resurs art-tekhnik [Creativity development in children: a psychological resource of art techniques]. In *Rozvytok obdarovanoi osobystosti v osvithomu prostori: tsinnisnyi vymir [The development of a gifted personality in the educational space: the value dimension]: tezy dop. nauk.-prakt. seminaru* (pp. 9-10). Kyiv: Instytut psykholohii imeni H.S. Kostiuks NAPN Ukrainy [in Ukrainian].
- Bila, I. M. (2014). *Psykhologhiia dytiachoi tvorchosti [Psychology of children's creativity]*. Kyiv: Feniks [in Ukrainian].
- Bondarenko, N. V. (2019). Meinstrim osvithoho prohresu v Ukraini – kompetentnist ↔ kreatyvnist [Mainstream educational progress in Ukraine – competence ↔ creativity]. In *Science progress in European countries: new concepts and modern solutions*. (pp. 91-102). Retrieved from https://lib.iitta.gov.ua/716981/1/BNV_2019%2009%2006_St.pdf [in Ukrainian].
- Ghylford, Dzh. (1969) *Try storony intellekta. Psykhologhiya myshleniya [Three sides of intelligence. Psychology of thinking]*. Moskva: Progress [in Russian].
- Dykhta-Kirff, V. L. (2018). *Formuvannia u starshykh doshkilnykiv kreatyvnosti v tseentrakh rozvytku dytyny [Formation of creativity in older preschoolers in child development centers]*. (Extended abstract of PhD diss.). Kyiv [in Ukrainian].
- Krutii, K. L., Funtikova, O. O. (Comps.). (2010). *Doshkilna osvita [Preschool education]: slovnyk-dovidnyk*. Zaporizhzhia: TOV «LIPS» LTD [in Ukrainian].

- Moliako, V. O. (2008). *Psykhologichne doslidzhennia tvorchoho potentsialu osobystosti [Psychological study of the creative potential of the individual]*: monohrafiia. Kyiv: Pedahohichna dumka [in Ukrainian].
- Pasichnichenko, A. V. (2017). Navchalna dystsyplina «Psykhohiia dytiachoi tvorchosti» u systemi profesiinoi pidhotovky maibutnoho vykhovatelya doshkilnoho navchalnoho zakladu [Educational discipline "Psychology of children's creativity" in the system of professional training of the future educator of preschool educational institution]. *Pedahohika ta psykhohiia [Pedagogy and psychology]*. 56, 285-293 [in Ukrainian].
- Torrance, E. P. (1988). The Nature of Creativity as Manifest in its Testing. *The Nature of Creativity* (pp. 32-75). Cambridge: Cambridge Univ. Press.
- Voroniuk, I. V. (2003). *Psykhologichni osoblyvosti realizatsii tvorchoho potentsialu molodshykh shkolariv [Psychological features of realization of creative potential of junior schoolchildren]*. (PhD diss.). Kyiv [in Ukrainian].
- Zalizniak, A. (2021). Rozvyvalne osvितnie seredovyshche zakladu doshkilnoi osvity [Developmental educational environment of preschool education institution]. In *Aktualni problemy doshkilnoi osvity [Current problems of preschool education]*: kolektyvna monohrafiia (pp. 140-162). Uman: Vizavi. Retrieved from https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/123456789/13946/1/Aktyal_prob1_doshk_osvitu.pdf#page=140 [in Ukrainian].

PASICHNICHENKO A.

Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University, Ukraine

PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR PRESCHOOL CHILDREN'S CREATIVITY FORMATION

The article contains a substantiation of the urgency of the issue of preschool children's creativity formation. A number of approaches to defining the category 'creativity,' its components, and parameters for assessing creativity are analyzed. It is noted that modern science contains different approaches to creativity analysis and defines it as the ability to produce new, original ideas and offer non-standard solutions. It is emphasized that the category 'creativity' is used in some scientific studies as a synonym for 'creation,' but has its specific features. Creative activity is the foundation, a prerequisite for the individual's creative potential development. It is indicated that preschool age is a sensitive period for creative component development. Creativity is defined as one of a preschool child's key personality traits, which characterizes the child's active position, readiness for spontaneous decisions, curiosity, ability to verbally comment on the process and result of their activities, stable motivation, developed imagination, and ability to create creative images, which are original, varied and mobile.

The article identifies the main psychological and pedagogical conditions for preschool children's creativity formation. In particular, it emphasizes the need for a favorable psychological atmosphere, which provides a friendly attentive attitude on the part of the adult, support, praise, avoidance of inadequate criticism. Emphasis is placed on the need to create a developmental environment, all elements of which must contain the necessary incentives for creative potential, novelty, problems, designed to ensure and stimulate free choice and change of the child's activities, to create problem situations relevant for their and available for their development. It is noted that essential conditions for creativity formation are the use of various means (experimentation, fairy tale) and the involvement of the child in various activities (play, art). Attention is focused on the fact that one of the factors of successful preschool children's creativity formation is an adult. They should offer a personal example of a creative approach to non-standard problem solving, provide a positive example of creative behavior and create conditions for its imitation.

Key words: *creativity; art; a preschool child's creativity of; creativity formation; preschool age*

Стаття надійшла до редакції 22.09.2021 р.